

TĚLESNÁ VÝCHOVA POHLEDEM UČITELŮ ZÁKLADNÍCH ŠKOL

Marek TRÁVNÍČEK

Souhrn: *Sdělení vychází z dotazníkového šetření, které bylo zaměřeno na poslání současné školní tělesné výchovy. Respondenty byli učitelé tělesné výchovy 1. i 2. stupně základních škol (n = 164). Výsledky šetření přináší informace o současném pojetí cílů tělesné výchovy jednotlivými učiteli. Závěry příspěvku mohou být vodítkem pro přizpůsobení kurikula tělesné výchovy potřebám školní praxe.*

Klíčová slova: *poslání tělesné výchovy, základní škola, tělesná výchova*

1. Úvod

To, jaká je podoba školní tělesné výchovy, je dáno převážně její koncepcí vymezenou vzdělávacími dokumenty. Značný vliv na realizaci vyučovacího předmětu má však v rozhodující míře pojetí vyučování učitelem a konkrétní podmínky učení. Právě na analýzu koncepce tělesné výchovy, učitelova pojetí vyučování a vyučovacích i učebních podmínek na 1. stupni základní školy (dále ZŠ) je zaměřena dílčí část projektu, který je orientován na oblast tělesné výchovy ve *výzkumném záměru Škola a zdraví pro 21. století*.¹

Cílem tohoto příspěvku je seznámení s pohledem učitelů ZŠ na poslání současné školní tělesné výchovy. Toto poslání můžeme charakterizovat jako ucelený soubor cílů, které má školní tělesná výchova ve své podstatě naplňovat. Pokud bychom chtěli hledat teoretická východiska pro sestavení takovýchto cílů, měli bychom je najít ve *Standardu základního vzdělávání*, který je východiskem pro vznik vzdělávacích programů. Podle Průchy (2002) tyto koncepty můžeme označit jako *projektovou formu kurikula*. Naproti tomu *realizační formu kurikula* tvoří obsah vzdělávání předkládaný subjektům edukace. Jde o konkrétní akty prezentace učiva realizované učiteli nebo výukovými médii.

2. Výzkumný problém

Je možné polemizovat o tom, zda se projektované kurikulum shoduje s vnímáním cílů tělesné výchovy tak, jak ho vidí současní učitelé tělesné výchovy na obou stupních

základní školy. Z našich dřívějších výzkumů, kdy jsme se zabývali vztahy mezi projektovaným kurikulem a jeho realizací učiteli na základních školách (Mužík, Trávníček, 2006), vyplývá, že mezi jednotlivými kurikuly, tedy projektovaným a realizovaným, existují v tělesné výchově rozpory. Nejsou však tyto rozpory způsobeny do jisté míry odlišným pojmáním smyslu, cílů a funkce tělesné výchovy na ZŠ a nedostatečně kvalitním osvojením si projektovaného kurikula, tedy platných vzdělávacích dokumentů? Nevyučují učitelé tělesné výchovy spontánně, bez konceptuálních znalostí a teoretických východisek ke své práci? Pokusili jsme se najít odpovědi v naší výzkumné sondě, která by danou problematiku mohla osvětlit.

3. Výzkumná metoda

Jako výzkumnou metodu jsme zvolili dotazník. Dotazníkové šetření proběhlo v období školního roku 2006/2007. Dotazník byl distribuován studenty Pedagogické fakulty MU v rámci jejich souvislých pedagogických praxí na ZŠ. Tímto jsme se snažili postihnout větší počet základních škol v brněnském regionu. Dotazník byl určen učitelům tělesné výchovy na obou stupních základních škol.

Zpracováno bylo 164 správně vyplněných dotazníků, z toho 78 od učitelů 1. stupně ZŠ a 86 od učitelů 2. stupně ZŠ. Jednalo se o anonymní dotazník, u respondentů se pro pozdější podrobné statistické vyhodnocení zaznamenávalo pohlaví, dosažené vzdělání, místo a období dosaženého vysokoškolského vzdělání, kraj respondentova působiště a stupeň oblíbenosti vyučování tělesné výchově samotným učitelem. Cílem šetření byla odpověď respondentů na otevřenou otázku:

„V čem spatřujete současné poslání školní tělesné výchovy? Pokuste se vystihnout základní cíle, smysl a funkci tělesné výchovy dle Vašeho osobního názoru.“

Na základě obsahové analýzy jednotlivých odpovědí učitelů, či fragmentů jejich odpovědí, jsme vytvořili systém cílových kategorií, který je schopen v plné míře postihnout celé spektrum zaznamenaných typů odpovědí. Tyto odpovědi učitelů tedy byly podle obsahu rozděleny do čtyř základních kategorií. Odpovědi obecně zaměřené na **výchovu ke zdraví, na pohybové činnosti, na výkonnost a tělesnou zdatnost** a v neposlední řadě na **psychosociální oblast**. Jako doplněk byla vytvořena kategorie zahrnující odpovědi, které se **nevyjadřovaly k poslání tělesné výchovy**.

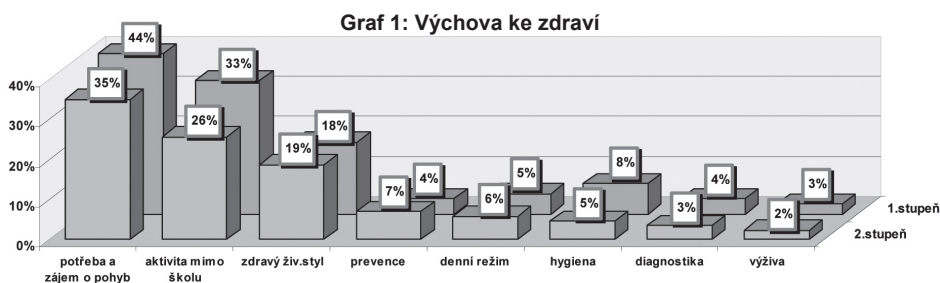
4. K výsledkům

Zaměřme se nyní na interpretaci odpovědí dle jednotlivých kategorií.

4.1. Odpovědi zaměřené na výchovu ke zdraví

Abychom postihli celou škálu oblastí, které byly v odpovědích v rámci výchovy ke zdraví zaznamenávány, byl vytvořen tento vnitřní subkategoriální systém. Jednalo se o tyto oblasti:

- a) *potřeba a zájem o pohyb* (do této subkategorie byly zařazeny odpovědi, jejichž obsah můžeme zahrnout pod tvrzení, že škola má vzbuzovat u dětí potřebu pohybu a aktivně podněcovat jejich zájem o pohyb)
- b) *aktivita dětí mimo školu* (dětí jsou pedagogy směřovány k aktivitě i mimo školní tělesnou výchovu)
- c) *zdravý životní styl* (tělesná výchova přispívá ke zdravému životnímu stylu dětí)
- d) *prevence* (tělesná výchova plní preventivní funkci ve smyslu předcházení onemocnění a úrazů dětí)
- e) *denní režim* (pohybová aktivita díky osvětě z tělesné výchovy má své pevné místo v denním režimu dětí)
- f) *hygiena* (tělesná výchova přispívá k hygienickým návykům dětí)
- g) *diagnostika* (v rámci hodin tělesné výchovy je možné diagnostikovat u dětí různé pohybové nedostatky, oslabení a podobně, upozornit na ně a zasloužit se tak o nápravu)
- h) *výživa* (tělesná výchova přispívá ke správným výživovým návykům dětí)

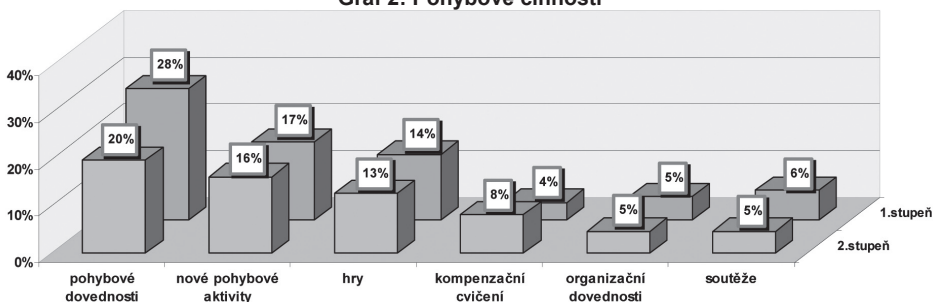
Komentář: Z grafu 1 je zřejmé, že učitelé dobře chápou důležitost vzbuzovat u dětí trvalý zájem o pohyb, a to nejen na půdě školy, ale i ve svém volném čase a přimět je k zařazení pohybových aktivit do jejich denního režimu. Jsou si vědomi, že se tělesná výchova podílí na jejich zdravém životním stylu. Zajímavá je nízká četnost odpovědí se zaměřením na diagnostické funkce tělesné výchovy, jež by měly být silným nástrojem pro včasnou nápravu tělesných oslabení dětí v jejich raném věku.

4.2. Odpovědi zaměřené na pohybové činnosti

Subkategoriami v této oblasti byly

- a) *pohybové dovednosti* (hodiny tělesné výchovy slouží dětem převážně k získávání pohybových dovedností)
- b) *nové pohybové aktivity* (seznamovat děti s novými pohybovými aktivitami a hledat ty, které je zaujmou a budou jim vyhovovat)
- c) *hry* (obsah hodin tvořen především hrami a zábavou)
- d) *kompenzační cvičení* (posilování, protahování, speciální kompenzační cvičení)
- e) *organizační dovednosti* (seznámení dětí s organizací při hrách a pohybových činnostech)
- f) *soutěže* (implementace soutěže jako motivačního prvku do hodin)

Graf 2: Pohybové činnosti

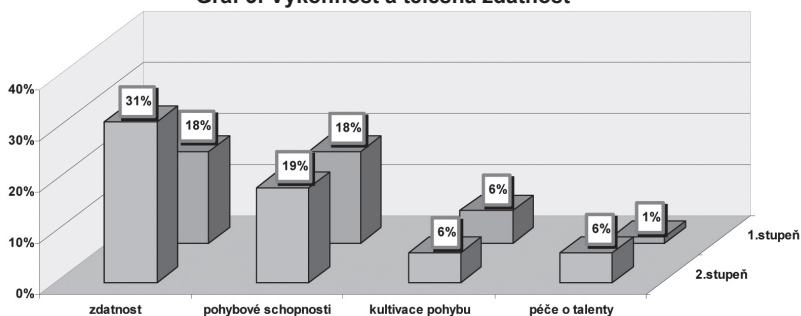
Komentář: Z grafu 2 je patrná odlišnost mezi pohledem učitelů 1. a 2. stupně ZŠ na smysl tělesné výchovy v souvislosti s důrazem na pohybové dovednosti dětí. Zaráží zde nízká četnost kompenzačních cvičení, zejména na 1. stupni ZŠ.

4.3 Odpovědi zaměřené na výkonnost a tělesnou zdatnost

Subkategoriemi v této oblasti byly:

- zdatnost* (zaměření na výkonnost, aerobní vytrvalost, zvládnání fyzické zátěže)
- pohybové schopnosti* (síla, vytrvalost, koordinace, rychlost)
- kultivace pohybu* (motorika, ovládnání těla, estetický projev)
- péče o talenty* (rozpoznání a individuální práce s pohybově talentovanými dětmi)

Graf 3: Výkonnost a tělesná zdatnost

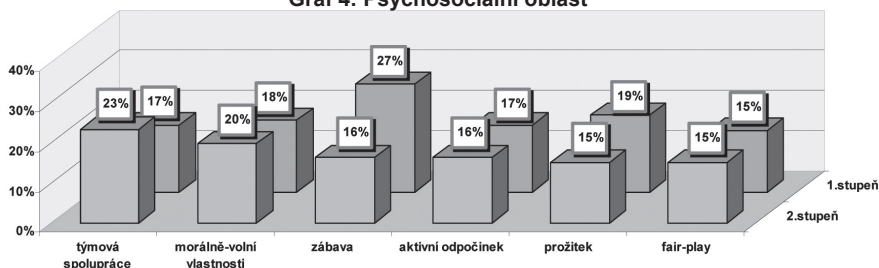
Komentář: Odpovědi zaměřené na zdatnost a výkonnost dětí v grafu 3, jsou zaznamenány takřka dvojnásobně ze strany učitelů 2. stupně ZŠ oproti učitelům 1. stupně ZŠ. Podnětem k zamyšlení je velmi nízká péče o talenty na 1., ale také na 2. stupni ZŠ. Provázanost mezi školní tělesnou výchovou a sportovními organizacemi, by podle našeho názoru měla být patrnější a propracovanější. Jedná se zejména o rozpoznání pohybového talentu dětí a následnou péči o takto talentované děti ve spolupráci se sportovními organizacemi.

4.4. Odpovědi zaměřené na psychosociální oblast

V rámci této kategorie byly zvoleny subkategorie

- a) *týmová spolupráce* (utváření týmového ducha a umění spolupráce mezi dětmi)
- b) *morálně-volní vlastnosti* (kultivování osobnosti dětí)
- c) *zábava* (důraz na zábavné a hravé aktivity, vzbuzující mezi dětmi radost)
- d) *aktivní odpočinek* (rekreační, nenáročné pojetí, utlumující stres a nastolující pohodu)
- e) *prožitek* (zdůraznění kladného prožitku při jednotlivých aktivitách)
- f) *fair-play* (získávání respektování pravidel férového jednání mezi dětmi)

Graf 4: Psychosociální oblast

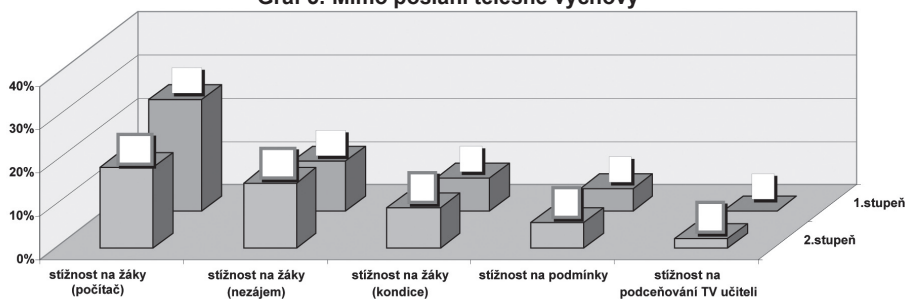
Komentář: Tato kategorie má vzácně vyrovnané hodnoty četnosti všech subkategorií a jak ukazuje graf 4, psychosociální funkce tělesné výchovy je samotnými učiteli velmi výrazně vnímána v celém spektru jejího působení. Pozitivně můžeme hodnotit procentuální zastoupení odpovědí!!! vztahujících se k zábavě a prožitku na 1. stupni.

4.5. Odpovědi, které se nevyjadřují k poslání tělesné výchovy

Tato samostatně stojící kategorie sdružuje ty odpovědi, které se přímo nedotýkaly zadané otázky, tedy poslání tělesné výchovy, mají však svou důležitou výpovědní hodnotu a slouží k dokreslení názorového spektra učitelů. Můžeme je diferencovat na subkategorie:

- a) *stížnost na žáky (počítač)*. Tato subkategorie zahrnuje odpovědi, které mají charakter stížnosti na žáky. Respondenti zde poukazují na z hlediska pohybu pasivní činnosti dětí, jako je sledování televize a hraní počítačových her)
- b) *stížnost na žáky (nezájem)*. Zde se objevují odpovědi, kde respondenti poukazují na nedostatečný zájem dětí o pohybovou aktivitu.
- c) *stížnost na žáky (kondice)*. Odpovědi obsahující stížnosti na nízkou zdatnost a kondici dětí.
- d) *stížnost na podmínky*. Jedná se o poukazování na nedostatečné finanční a materiální zabezpečení škol a tělovýchovných zařízení.
- e) *stížnost na podceňování TV učiteli*. Respondenti ukazují na podceňování významu TV samotnými učiteli.

Graf 5: Mimo poslání tělesné výchovy

Komentář: Tato kategorie vznikla jako doplněk, odpovědi respondentů se nevyjadřovaly přímo k poslání tělesné výchovy, avšak myslíme, že jsou to podněty závažné a zneklidňující. Vždyť celých 26 % učitelů prvního stupně si v odpovědích stěžuje na přílišnou orientaci dětí na sedavé činnosti, zejména práci s počítačem. Současná pohybová nedostatečnost a nezájem o pohyb je učiteli negativně vnímána jak na 1., tak na 2. stupni ZŠ, jak ukazuje graf 5.

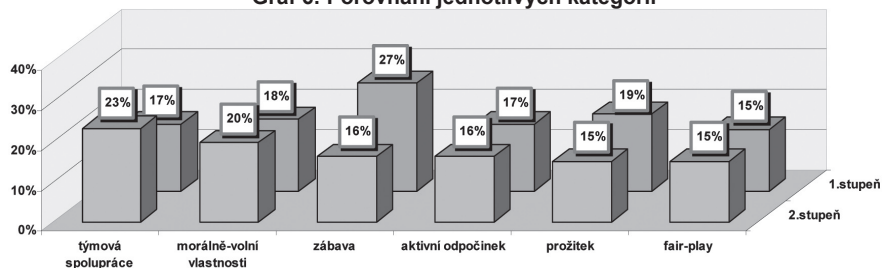
5. Shrnutí

Porovnáním četnosti zastoupení jednotlivých kategorií mezi sebou získáváme celistvý obraz vnímání školní tělesné výchovy tak, jak jej spatřují učitelé tělesné výchovy na ZŠ. Snažili se ve svých odpovědích postihnout základní cíle, smysl a funkci tělesné výchovy. Graf 6 porovnává odpovědi učitelů obou stupňů ZŠ. S ním koresponduje tabulka 1 a je doplněna o hodnoty celkové.

Tab.1 Porovnání jednotlivých kategorií

Zaměření odpovědí učitelů	1) na výchovu ke zdraví	2) na pohybové činnosti	4) na oblast psycho-sociální	3) na výkonnost a těl. zdatnost	5) mimo poslání TV
	86	62	51	44	31
2.stupeň ZŠ	72 %	59 %	59 %	51 %	36 %
	78	53	46	25	31
1.stupeň ZŠ	68 %	59 %	59 %	32 %	40 %
	164	115	97	69	62
celkem	70 %	59 %	59 %	42 %	38 %

Graf 6: Porovnání jednotlivých kategorií

Z grafu 6 můžeme zjistit, že výchova ke zdraví je učiteli na obou stupních ZŠ vnímána pozitivně a velmi intenzivně a slučují ji s posláním tělesné výchovy. Důraz je v hodinách tělesné výchovy kladen na pohybové činnosti a jejich prostřednictvím i na složku psychosociální. Výkonnost, zejména na 1. stupni ZŠ ustupuje, naproti tomu na 2. stupni ZŠ tradičně zůstává (51%). Podnětem k zamyšlení jsou stížnosti učitelů, kteří negativně reagují na nezáměr dětí o pohybovou aktivitu a nízkou pohybovou aktivnost dětí.

Jak se tyto hodnoty změní, pokud je budeme diferencovat podle pohlaví respondentů, ukazuje tabulka 2. Za zmínku zde stojí odlišnost hodnot u mužů a žen zejména na druhém stupni ZŠ v odpovědích zaměřených na výkonnost a tělesnou zdatnost (muži 65 %, ženy 37 %) a na oblast psychosociální (muži 51 %, ženy 67 %).

Tab.2 Odpovědi podle pohlaví respondentů

Zaměření odpovědi učitelů	1) na výchovu ke zdraví	2) na pohybové činnosti	4) na oblast psychosociální	3) na výkonnost a těl. zdatnost	5) mimo posláni TV
2.stupeň (86)					
43	31	27	29	16	17
žena	72 %	63 %	67 %	37 %	40 %
43	31	24	22	28	14
muž	72 %	56 %	51 %	65 %	33 %
1.stupeň (78)					
74	49	43	45	25	28
žena	66 %	58 %	61 %	34 %	38 %
4	4	3	1	0	3
muž	100 %	75 %	25 %	0 %	75 %
celkem (164)					
117	80	70	74	41	45
žena	68 %	60 %	63 %	35 %	38 %
47	35	27	23	28	17
muž	74 %	57 %	49 %	60 %	36 %

Další zajímavé srovnání přináší tabulka 3, je diferencována podle doby, kdy respondenti končili studium na vysoké škole. Promítá se zde například progres v pozitivním vnímání výchovy ke zdraví v závislosti na době ukončení vysokoškolského studia. Je zajímavé, že respondenti z 1. st. ZŠ, kteří mají aktuálnější jsou poznatky ze studia, intenzivněji vnímají úlohu výchovy ke zdraví v rámci posláni tělesné výchovy. Totéž můžeme podle dostupných výsledků prohlásit o oblasti psychosociální.

Tab.3 Odpovědi podle ukončení studia respondentů

Zaměření odpovědí učitelů	1) na výchovu ke zdraví	2) na pohybové činnosti	4) na oblast psycho-sociální	3) na výkonnost a těl.zdatnost	5) mimo poslání TV
2.stupeň (86)					
15	11	10	7	8	7
1970-1979	73 %	67 %	47 %	53 %	47 %
18	16	11	10	8	9
1980-1989	89 %	61 %	56 %	44 %	50 %
28	14	17	19	14	9
1990-1999	50 %	61 %	68 %	50 %	32 %
22	18	12	13	13	6
2000-dosud	82 %	55 %	59 %	59 %	27 %
3	3	1	2	1	0
ostatní	100 %	33 %	67 %	33 %	0 %
1.stupeň (78)					
13	5	7	5	4	6
1970-1979	38 %	54 %	38 %	31 %	46 %
24	17	16	12	7	13
1980-1989	71 %	67 %	50 %	29 %	54 %
20	15	12	14	8	5
1990-1999	75 %	60 %	70 %	40 %	25 %
9	9	3	9	2	4
2000-dosud	100 %	33 %	100 %	22 %	44 %
12	7	8	6	4	3
ostatní	58 %	67 %	50 %	33 %	25 %
celkem (164)					
28	16	17	12	12	13
1970-1979	57 %	61 %	43 %	43 %	46 %
42	33	27	22	15	22
1980-1989	79 %	64 %	52 %	36 %	52 %
48	29	29	33	22	14
1990-1999	60 %	60 %	69 %	46 %	29 %
31	27	15	22	15	10
2000-dosud	87 %	48 %	71 %	48 %	32 %
15	10	9	8	5	3
ostatní	67 %	60 %	53 %	33 %	20 %

Tabulka 4 člení odpovědi respondentů podle oblíbenosti tělesné výchovy.

Tab.4 Odpovědi podle oblíbenosti tělesné výchovy

Zaměření odpovědi učitelů	1) na výchovu ke zdraví	2) na pohybové činnosti	4) na oblast psycho-sociální	3) na výkonnost a těl.zdatnost	5) mimo poslání TV
2.stupeň (86)					
39	28	23	24	23	16
velmi oblíbená	72 %	59 %	62 %	59 %	41 %
45	33	27	28	20	13
spíše oblíbená	73 %	60 %	62 %	44 %	29 %
2	1	0	0	0	2
spíše neoblíbená	50 %	0 %	0 %	0 %	100 %
1.stupeň (78)					
20	15	14	8	7	12
velmi oblíbená	75 %	70 %	40 %	35 %	60 %
54	38	31	34	17	18
spíše oblíbená	70 %	57 %	63 %	31 %	33 %
4	0	1	4	1	1
spíše neoblíbená	0 %	25 %	100 %	25 %	25 %
celkem (164)					
59	43	37	32	30	28
velmi oblíbená	73 %	63 %	54 %	51 %	47 %
99	71	58	62	37	31
spíše oblíbená	72 %	59 %	63 %	37 %	31 %
6	1	1	4	1	3
spíše neoblíbená	17 %	17 %	67 %	17 %	50 %

Závěr

Všechny hodnoty a srovnání (bez hlubší statistické analýzy, která bude provedena dodatečně) nasvědčují tomu, že si učitelé zřetelně uvědomují požadavky a priority na ně kladené a vnímají cíle a poslání tělesné výchovy ve shodě s *projektovanou formou kurikula* tělesné výchovy. Je to zřejmé z převážné shody mezi základním smyslem a funkcí tělesné výchovy tak, jak jej chápou učitelé a mezi tím, jak je formulován v deklarovaných dokumentech. Učitelé tedy teoreticky vnímají toto projektované kurikulum. Otázkou je, jak s těmito předpoklady nakládají a zda se jim smysl tělesné výchovy daří prakticky naplňovat a přenášet jej do roviny realizace. Rozpory mezi oběma formami kurikula, tedy projektovaným a realizovaným, jistě existují, jak to konečně naznačuje

naš výzkum z roku 2006, kdy bylo zjištěno, že realizované kurikulum v tělesné výchově má spíše podobu „pohybově rekreační výuky“ a projektované učivo není učiteli prezentováno odpovídajícím způsobem (Mužík, Trávníček, 2006).

Tento rozpor bude i nadále předmětem zkoumání našeho týmu.

Literatura:

MUŽÍK, V.; TRÁVNÍČEK, M. Koncepce a realizace tělesné výchovy na české základní škole. *Pedagogická revue*, 2006, roč. 58, č. 4, s. 386–398.

PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál, 2002.

Standard základního vzdělávání, čj. 20819/95-26, ze dne 22. 8. 1995. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR [online]. Dostupný z : <http://www.msmt.cz/Files/HTM/Standard_ZV.htm>

PHYSICAL TRAINING IN THE EYES OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS

Abstract: This announcement results from questionnaire investigation which was focused on mission of present school physical training. The informants were physical training teachers of first and second degree on primary schools (n = 164). The investigation outcomes bring us information about present approach to physical training by individual teachers. The results of this announcement may be a guide to adapt the physical training curriculum to the school praxis needs.

Key words: mission of physical training, primary school, physical training,